

IlamUniversity

Journal of Entrepreneurship Research

<http://jer.ilam.ac.ir>

Online ISSN: 2980-857X

مجله پژوهش‌ها در کارآفرینی
Journal of Entrepreneurship Research

A Systematic Review of Research on Women's Home Businesses in Iran

Zahra Naghizadeh¹ | Elham Morovati²✉ | Reyhaneh Shahvali³

1. Academic Center for Education, Culture and research, Alzahra branch, Tehran, Iran E-mail: Z.naghizadeh@yahoo.com
2. Corresponding Author, Academic Center for Education, Culture and research, Alzahra branch, Tehran, Iran. E-mail: Elham.Morovati1988@Gmail.com
3. Academic Center for Education, Culture and research, Alzahra branch, Tehran, Iran. E-mail: r.shahvali@Gmail.com

Article Info

ABSTRACT

Article type:
Review Article

Article history:
Received: 25. 05. 2023
Revised: 27. 08. 2023
Accepted: 27. 08. 2023

Keywords:
Business,
Entrepreneurship,
Home Business,
Employment Policymaking,
Applied Research.

Women's home-based businesses play a significant role in increasing the rate of economic participation and employment, as well as economic and social growth and development. But, it seems that despite the growing importance of these jobs, this issue has not been seriously investigated by researchers. One of the important pillars in successful policymaking is educational and research institutions, which can be very effective in developing theoretical foundations and then formulating operational solutions by scientifically examining the problems. In this regard, the current research explores the academic context of women's home-based businesses in Iran by systematically reviewing 41 articles published over 2012-2022. The results show that in addition to the decrease in the publication of scientific documents in this field in recent years, the focus of most research has been on rural regions and societies. Furthermore, the use of quantitative research methods and questionnaire instruments has been the dominant approach in the articles whereas the qualitative method, which is a more suitable tool for theory development, has rarely been adopted by the articles. Based on the repetition of keywords in the articles calculated by the MaxQda software, the published articles are divided into six categories: factors and barriers affecting the development of home-based businesses, the economic and social effects of home-based businesses, the effect of home-based businesses on empowering women, the role and effects of technical, vocational, and entrepreneurship training, the growth model of small and home-based businesses, and government solutions and support. According to the results, the scientific centers are recommended to plan for increasing the number of articles and directing research toward fundamental, developmental, qualitative, and up-to-date subject matters.

Cite this article: Naghizadeh, Z., Morovati, E. & Shahvali, R. (2023). A systematic Review of Research on Women's Home Businesses in Iran. *Journal of Entrepreneurship Research*, 2 (2), 91-108.

DOI: [10.22034/JER.2023.2002655.1041](https://doi.org/10.22034/JER.2023.2002655.1041)

© The Author(s).

Publisher: Ilam University Press.

مرور سیستماتیک مقالات پژوهشی حوزه مشاغل خانگی زنان در ایران

زهرا نقی‌زاده^۱ | الهام مروتی^۲ | ریحانه شاه‌ولی^۳

۱. جهاد دانشگاهی واحد الزهرا (س)، تهران، ایران. رایانامه: Z.naghizadeh@yahoo.com

۲. نویسنده مسئول، جهاد دانشگاهی واحد الزهرا (س)، تهران، ایران. رایانامه: Elham.morovati1988@gmail.com

۳. جهاد دانشگاهی واحد الزهرا (س)، تهران، ایران. رایانامه: r.shahvali@gmail.com

چکیده

اطلاعات مقاله

کسب‌وکار خانگی زنان، نقش قابل‌توجهی در افزایش نرخ مشارکت اقتصادی و اشتغال و همچنین، رشد و توسعه اقتصادی و اجتماعی دارد؛ اما به‌نظر می‌رسد با وجود اهمیت روزافزون این مشاغل، این موضوع همچنان مورد بررسی جدی پژوهشگران قرار نگرفته است. یکی از ارکان مهم در توسعه کشورها، نهادهای آموزشی و پژوهشی هستند که با بررسی علمی مسائل، می‌توانند در توسعه بنیان‌های نظری و سپس تدوین راهکارهای عملیاتی بسیار اثرگذار باشند. در این راستا، پژوهش حاضر با مرور سیستماتیک ۴۱ عنوان مقاله داخلی منتشر شده در دوره زمانی ۱۴۰۱-۱۳۹۱ به بررسی پژوهش‌های داخلی در خصوص مشاغل خانگی زنان در ایران پرداخت. نتایج نشان داد که علاوه بر کاهش انتشار اسناد علمی در این حوزه در سال‌های اخیر، محوریت اکثر پژوهش‌های انجام شده مناطق و جوامع روستایی بوده است. علاوه بر این، استفاده از روش‌های پژوهش کمی و ابزار پرسش‌نامه، رویکرد غالب مقالات است و استفاده از روش کیفی که ابزار مناسب‌تری در نظریه‌پردازی است، در مقالات کمتر مشاهده می‌شود. با استفاده از نرم‌افزار MaxQda و بر اساس تکرار هم‌زمان کلیدواژگان در مقالات، مشخص شد که مقالات منتشر شده به ترتیب فراوانی به شش دسته عوامل و موانع مؤثر بر توسعه مشاغل خانگی، آثار اقتصادی و اجتماعی مشاغل خانگی، اثر مشاغل خانگی بر توانمندسازی زنان، اثر و نقش آموزش‌های فنی و حرفه‌ای و کارآفرینی، الگوی رشد کسب‌وکارهای کوچک و خانگی و راهکارها و حمایت‌های دولتی تقسیم شدند. باتوجه‌به نتایج این مطالعه، پیشنهاد می‌شود مجامع علمی کشور نسبت به افزایش تعداد مقالات و هدایت پژوهش‌ها به سمت موضوعات بنیادین، توسعه‌ای، کیفی و به‌روزتر برنامه‌ریزی کنند.

نوع مقاله:

مقاله علمی - مروری

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۳/۰۴

تاریخ بازنگری: ۱۴۰۲/۰۶/۰۵

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۶/۰۵

کلیدواژه‌ها:

کسب‌وکار،

کارآفرینی،

پژوهش‌های کاربردی،

سیاست‌گذاری اشتغال،

کسب‌وکار خانگی.

استناد: نقی‌زاده، زهرا، مروتی، الهام، و شاه‌ولی، ریحانه. (۱۴۰۲). مرور سیستماتیک مقالات پژوهشی حوزه مشاغل خانگی زنان در ایران. *مجله پژوهش‌های کارآفرینی*،

۲ (۲)، ۹۱-۱۰۸.

DOI: [10.22034/JER.2023.2002655.1041](https://doi.org/10.22034/JER.2023.2002655.1041)

© نویسندگان.

ناشر: انتشارات دانشگاه ایلام.

مقدمه

یکی از مهم‌ترین روندهای دنیای تجاری و صنعتی امروز، تبدیل شدن «خانه» به محیطی جدید و با امکان انجام فعالیت‌های اقتصادی برای قشر کثیری از اجتماع است. در عصر فراصنعتی، خانه به مرکزی حیاتی برای کار تبدیل شده است (Felstead et al., 2005). از سویی، تعداد مشاغل خانگی و همچنین سهم آن‌ها در بازار کار، رو به افزایش است (Mason & Reuschke., 2015) و این کسب‌وکارها عمدتاً، منجر به ایجاد اشتغال پایدار، افزایش درآمد و کاهش آسیب‌های اجتماعی می‌شوند (نادری و امیری، ۱۳۹۷). در ذیل این موضوع، مشاغل خانگی زنان به دلیل وجود ماهیت اثرات چندبرابری آن، آثار مختلفی به دنبال دارند. در بعد شخصی، این مشاغل بر میزان عزت‌نفس زنان و بهزیستی آنان، مدیریت بهتر تعاملات کار - خانواده، ایجاد انعطاف‌پذیری و افزایش رفاه کودکان خانواده اثرگذارند (Muhammad et al., 2021). در بعد کاری نیز، روی آوردن زنان به فعالیت‌های خوداشتغالی را به‌عنوان راهی برای غلبه بر پدیده «سقف شیشه‌ای» محیط‌های کاری رسمی می‌دانند (OECD, 2017).

مشاغل خانگی بخش قابل توجهی از حوزه کسب‌وکارهای خرد را تشکیل می‌دهند و راه‌اندازی کسب‌وکار شخصی توسط زنان، یکی از بهترین راه‌های افزایش خوداتکایی، افزایش حق انتخاب و تصمیم‌گیری و قدرت در دست گرفتن کنترل منابع توسط زنان است (Ratten & Tajeddini., 2018). در همین راستا، اتحادیه اروپا در برنامه اقدام کارآفرینی ۲۰۲۰ خود، از کشورهای عضو درخواست کرد که در جهت افزایش آگاهی، آموزش‌های کارآفرینی، بهبود دسترسی به منابع مالی، شبکه‌سازی‌های قوی‌تر و حمایت و پشتیبانی در جهت تعامل هرچه بیشتر زندگی تجاری و خانوادگی، اقدام کنند (European Union., 2012).

باتوجه به نقش بسیار مهم و پر اهمیت مشاغل خانگی در اقتصادهای ملی و محلی، لازم است دولت‌ها نقش فعالانه‌تری در حمایت و پشتیبانی از کسب‌وکارهای کوچک به‌عهده گیرند (Mason et al., 2011). بخش قابل توجهی از مشاغل خانگی، به زنان اختصاص دارد، بنابراین، در زمان سیاست‌گذاری، مطالعات و پژوهش‌ها و همچنین، تدوین برنامه‌های حمایتی از زنان کارآفرین و زنان صاحب کسب‌وکار، باید در نظر داشت که این برنامه‌ها زمانی اثربخش‌تر خواهند بود که مبتنی بر درک روشن از نابرابری‌های جنسیتی و وضعیت زنان در هر کشور باشند (Global Entrepreneurship Monitor¹, 2022). این مسئولیت بر عهده فضای آکادمیک و پژوهشی هر کشور است تا از طریق انجام مطالعات عمیق و همه‌جانبه و درعین حال کاربردی، شرایط را برای تصمیم‌سازی‌های درست سیاست‌گذاران فراهم کند. سیاست‌های عمومی حمایتی برای زنان کارآفرین از دهه ۱۹۷۰ و انجام تحقیقات و پژوهش‌های دانشگاهی در مورد مشاغل خانگی در دهه ۱۹۹۰ پیلکوا و هولینکا (Pilkova & Holienka., 2020)، به‌عنوان پاسخی به روند روبه‌رشد ورود زنان به عرصه بازار کار و فعالیت‌های کارآفرینانه آغاز شد. از آن زمان، در محافل دانشگاهی سعی بر انجام پژوهش‌های مختلف بر روی تمامی جنبه‌های اقتصادی، اجتماعی و انسانی و آموزشی مشاغل خانگی بوده است و پژوهشگران کوشیده‌اند با انجام تحقیقات نظری و کاربردی، روند فعالیت در مشاغل خانگی و آثار آن در اجتماع را بهبود بخشند.

ایران، به‌عنوان کشوری با نرخ مشارکت اقتصادی پایین و نرخ بیکاری بالای زنان، می‌تواند به مشاغل خانگی به‌عنوان راهکاری مناسب جهت خروج از این شرایط نگاه کند؛ اما برای رسیدن به چنین وضعیتی، الزامات پیشینی مرتبط با آن باید در فضایی علمی و آکادمیک مطالعه و تبیین گردد. با تصویب قانون ساماندهی و حمایت از مشاغل خانگی در سال ۱۳۸۹، رویکرد دولت و نهادهای اثرگذار و همچنین، صاحبان کسب‌وکارهای خانگی شکل نوین و سازمان‌یافته‌تری به‌خود گرفت؛ اما به‌نظر می‌رسد همچنان تا رسیدن به وضعیت مطلوب و یافتن جایگاه مناسب مشاغل خانگی در اقتصاد کشور، راه زیادی وجود دارد. در

¹ GEM

این میان، نقش نهادهای علمی و آموزشی در زمینه انجام تحقیقات و فراهم کردن بسترهای تئوریک جهت گسترش مشاغل خانگی، بسیار اثرگذار است. با وجود نقش برجسته دانشگاه‌ها در ایجاد بستر نظری جهت توسعه مشاغل خانگی، بررسی اولیه مقالات و پژوهش‌های انجام شده در کشور در رابطه با موضوع مشاغل خانگی و بالاخص مشاغل خانگی زنان، نشان می‌دهد که نگاه به پدیده مشاغل خانگی در فضای آکادمیک، بیشتر متمرکز بر اقشار کم‌درآمد، جوامع روستایی و مجامع کوچک بوده است و کمتر مشاغل خانگی به عنوان پدیده‌ای ثروت‌آفرین و دارای اثر کلان بر وضعیت اقتصادی کشور مدنظر قرار گرفته‌اند.

بررسی‌های اولیه نشان داد که نگرش کلان و موضوعات سیاست‌گذارانه در پژوهش‌های حوزه مشاغل زنان، بسیار کمتر مورد توجه بوده است. انجام پژوهش‌های علمی، در کنار بررسی تجارب میدانی از جمله عوامل مهم تعیین‌کننده در تدوین اهداف و استراتژی‌های سیاست‌گذاری دولت‌ها در حوزه‌های مختلف از جمله مسائل مرتبط با حوزه اشتغال و کارآفرینی هستند. در موضوعی مانند مشاغل خانگی زنان، به دلیل وجود دیدگاه‌های سنتی نسبت به این موضوع (Breen & Karanasios, 2010)، و فقدان بینش کافی، نقش پژوهش‌های علمی نسبت به سایر عوامل اثرگذار در سیاست‌گذاری‌ها بیشتر است. از طرفی انجام پژوهش و بررسی ادبیات نظری موجود، با استفاده از روش مرور سیستماتیک می‌تواند با آسیب‌شناسی مطالعات انجام‌گرفته، ایده‌های مفیدی برای هدایت پژوهش‌ها به سمت صحیح و کاربردی و پر کردن خلأهای مطالعاتی ارائه کند.

باتوجه به جمیع موارد گفته‌شده، این پژوهش به دنبال بررسی سیستماتیک مطالعات انجام‌شده در فضای آکادمیک ایران بر روی مشاغل خانگی زنان است تا روند انجام این مطالعات و زمینه‌های مورد مطالعه بررسی شده و حوزه‌هایی که در آن‌ها خلأ مطالعاتی به چشم می‌خورد، مشخص شود. انجام این کار، می‌تواند زمینه‌های مورد نیاز جهت مطالعات آینده را مشخص کرده و راه‌گشای محققان در انجام تحقیقات کاربردی، باهدف کمک به سیاست‌گذاران در جهت وضع قوانین بهتر و به‌روز در رابطه با مشاغل خانگی بالاخص در زنان باشد و همچنین، به پژوهشگران کشور عرصه‌ها و فضاهای مطالعاتی مورد غفلت را نشان دهد.

مبانی نظری و پیشینه پژوهش

تعاریف مختلفی از مشاغل خانگی در منابع گوناگون ارائه شده است؛ اما نکته کلیدی در تمام این تعاریف، استفاده از خانه به عنوان مقر اصلی استقرار کسب‌وکار است. تعریف وینارسزیک و گراهام (Wynarczyk & Graham., 2013) با تأکید بر بعد «مکان»، مشاغل خانگی را کسب‌وکاری که از ملک مسکونی خانوادگی به عنوان جایگزین ملک تجاری، جهت انجام کسب‌وکار استفاده می‌کند، می‌داند. مشاغل خانگی می‌توانند «در خانه» و یا «از خانه» اداره گردند (Clark & Douglas, 2010)؛ که به نظر می‌رسد در ایران عمدتاً مشاغل خانگی، به عنوان پدیده‌ای صرفاً «در خانه» مورد نظر بوده است. دلایل زیادی برای تمایل افراد به کسب‌وکارهای خانگی وجود دارد؛ پایین آوردن هزینه‌های عملیاتی راه‌اندازی کسب‌وکار (Gonzalez & Gray, 2023)، مدیریت بهتر فعالیت‌های حرفه‌ای در کنار مسئولیت‌های خانوادگی (Reuschke & Domecka., 2018) و تکیه این مشاغل بر فناوری‌های اطلاعاتی و ارتباطی و ترند شدن خرید اینترنتی (Nathan et al., 2019)، از مهم‌ترین این دلایل هستند.

آمارهای مختلف جهانی، نشان‌دهنده تمایل اکثر کشورها به مشاغل خانگی است. اداره کسب‌وکارهای کوچک در آمریکا^۱، تخمین زده است که حدود نیمی از ۳۰ میلیون کسب‌وکار در ایالات متحده آمریکا و بیش از ۵۲ درصد از کل کسب‌وکارهای کوچک در این کشور در سال ۲۰۱۷، مبتنی بر خانه بوده‌اند. گزارش سالانه شورای ملی کسب‌وکار زنان (The National Women's Business Council, 2020)، نشان می‌دهد که مشاغل تحت مالکیت زنان به میزان قابل توجهی به بهبود وضعیت کارآفرینی در ایالات متحده آمریکا کمک کرده‌اند. ۵۶ درصد از کسب‌وکارها را در اسکاتلند، مشاغل خانگی تشکیل داده و از هر

¹ Small Business Administration

۱۰ کسب‌وکار، چهار مورد، خود را به‌عنوان کسب‌وکار خانگی تعریف می‌کنند؛ بیش از نیمی از کسب‌وکارها در این کشور، فعالیت خود را از خانه آغاز کرده و اکثریت آن‌ها تمایل دارند خانه را به‌عنوان محل دائمی کسب‌وکار خود داشته باشند (Mason & Reuschke., 2015). در انگلستان نیز، ۶۰ درصد از کسب‌وکارهای کوچک و متوسط، بدون کارمند و ۲۵ درصد از همین کسب‌وکارها، در خانه مستقر هستند (Department for Business, Energy and Industrial Strategy, 2019).

یافته‌های مدرسی (۱۳۹۷) با موضوع «تحلیل سیستماتیک عوامل مؤثر بر کسب‌وکارهای خانگی زنان»، نشان داد که به‌رغم اهمیت کسب‌وکارهای زنان، به‌ویژه کسب‌وکارهای خانگی آنان در توسعه اقتصادی و اجتماعی، هنوز این موضوع به‌طور جدی مورد توجه پژوهشگران اقتصاد و کارآفرینی در کشور قرار نگرفته است. همچنین، این مطالعه تصریح کرد که خلأ نظری آشکاری در مطالعات حوزه مشاغل خانگی زنان در خاورمیانه و از جمله ایران، به‌چشم می‌خورد و لزوم توجه هرچه بیشتر محققان کشور برای شناخت نظری و تجربی کسب‌وکارهای خانگی زنان در ایران، ضروری است. بررسی سیستماتیک وضعیت کارآفرینی زنان در جهان در بین سال‌های ۲۰۰۰ تا ۲۰۱۲ توسط خانلرزاده (۱۴۰۰)، نشان داد که تحقیقات در ارتباط با کارآفرینی زنان، روند روبه‌رشدی داشته است و تعداد مجلات مرتبط با این موضوع نیز، افزایش داشته‌اند. همچنین، این بررسی نشان داد وضعیت زنان کارآفرین در خاورمیانه در مقایسه با دیگر کشورهای در حال توسعه، بیانگر خصوصیات غیرمعمولی است که اساساً ناشی از ساختار اجتماعی این نواحی است. تحقیقات بین‌کشوری دیده‌بان جهانی کارآفرینی و بانک جهانی، نشان‌دهنده پایین‌ترین نرخ مشارکت نیروی کار زن در ناحیه خاورمیانه نسبت به سطح جهانی است.

شاهمرادی و همکاران (۱۴۰۱)، در پژوهش خود به مرور سیستماتیک توانمندسازی زنان روستایی از طریق آموزش کارآفرینی با مرور ۲۴ مقاله منتخب پرداختند و نتیجه گرفتند که با تلفیق برنامه‌های آموزشی کارآفرینانه در قالب ترویج فکرهای نو، ضمن ارائه آموزش‌های مهارتی برای فعالیت در بخش‌های اقتصادی، ارتقای سطح دانایی و آگاهی زنان روستایی نسبت به شناخت واقع‌بینانه‌ای از ظرفیت‌ها و توانایی‌های خود، انتظار می‌رود بستری مطلوب برای بازآفرینی اجتماعی آنان فراهم شود. یافته‌های پژوهش مظفری و همکاران (۱۴۰۱) نیز، نشان داد که اگر چه کسب‌وکارهای خانگی از جنبه اقتصادی در زمینه شاخص‌های اشتغال‌زایی به‌ویژه مشاغل زنان اثرات مثبت داشته اما از منظر توانمندسازی و به‌ویژه فقرزدایی چندان موفق نبوده است. عدم پایداری فعالیت‌های منفرد، جزیره‌ای عمل کردن کسب‌وکارهای خانگی، نبود قوانین حمایتی مناسب از جمله مواردی است که باعث شده است تا مشاغل خانگی نتوانند به جایگاه مطلوبی دست یابند (نادری و امیری، ۱۳۹۷).

میسون و روشکه (Mason & Reuschke., 2015) با تأکید بر نقش مهم مشاغل خانگی زنان بر اقتصاد، معتقدند که این مشاغل چه در نواحی روستایی و چه در شهرها از اهمیت بسیار بالایی برخوردارند. نویسندگان این مقاله، معتقدند دولت‌ها مشاغل خانگی را جدی نمی‌گیرند؛ چرا که بر اساس باورهای کلیشه‌ای و غلط، این مشاغل را مربوط به زنان و گروه‌های آسیب‌پذیر و بازنشستگان می‌دانند. این مقاله مطرح می‌کند که زنان به‌عنوان مالک کسب‌وکارهای خانگی، نسبت به مردان معمولاً مشکلات بیشتری را تجربه کرده و در فضایی منزوی که در آن تعادل کار و خانه از بین رفته است، فعالیت می‌کنند. برین و کاراناسیوس (Breen & Karanasios, 2010) نیز در پژوهش خود، دریافتند که باور عدم تمایل زنان به رشد کسب‌وکارشان اشتباه است و در نمونه مورد بررسی این پژوهش، بیش از نیمی از زنان به‌دنبال رشد متوسط کسب‌وکارشان و حدود یک‌چهارم آنان، به‌دنبال رشد قابل توجهی در کسب‌وکار خود بودند. همچنین در این مطالعه، تعهدات خانگی زنان به‌عنوان یکی از موانع پیش‌روی کسب‌وکار خانگی آنها مطرح شد.

اهمیت وجود مشاغل خانگی و نقش آن در اقتصاد کشورها، بر کسی پوشیده نیست؛ اما برای بهره‌برداری کامل و صحیح از ظرفیت این نوع مشاغل، برخی الزامات ضروری است. یکی از این الزامات، انجام پژوهش‌های علمی و دستیابی به راهکارهای عملیاتی جهت بهبود وضعیت مشاغل خانگی و مبانی رشد و توسعه آن‌هاست. در ایران، با وجود رسمی شدن مشاغل خانگی از

زمان تصویب قانون ساماندهی و حمایت از مشاغل خانگی، همچنان تا رسیدن به جایگاه مطلوب، فاصله زیادی وجود دارد. این اختلاف فاصله با جایگاه مطلوب، چه در رابطه با افزایش سهم مشاغل خانگی از اقتصاد کشور و چه در رابطه با کیفیت و کمیت مطالعات آکادمیک در این حوزه، دیده می‌شود. در مورد ادبیات مرتبط با کسب‌وکارهای خانگی، این مقوله همچنان در ادبیات دانشگاهی مورد غفلت واقع شده است و مطالعات محدودی در این زمینه به انجام رسیده است.

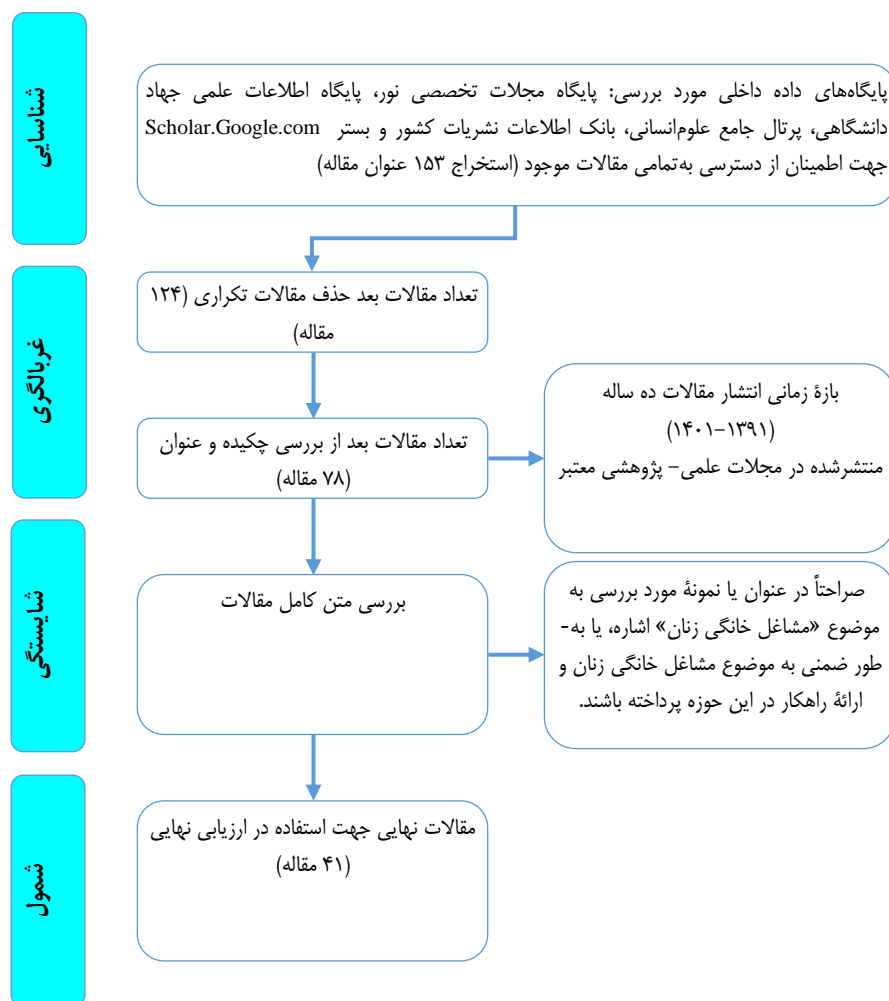
روش‌شناسی پژوهش

این مطالعه با استفاده از روش مرور سیستماتیک انجام شد. در روش مرور سیستماتیک، داده‌های پژوهش‌های مختلف به‌منظور ایجاد یک نتیجه‌گیری جدید در کنار هم قرار می‌گیرند (Snilstveit et al., 2012). در فرایند انجام مرور سیستماتیک، شواهد مختلف به‌منظور رسیدن به پاسخ پرسش‌های از پیش تعیین شده در کنار هم گردآوری می‌شوند. این فرایند، شامل شناسایی تمامی تحقیقات مرتبط با پرسش پژوهش، سپس ارزیابی انتقادی این پژوهش‌ها و در نهایت ترکیب یافته‌های پژوهش‌های مورد بررسی است (Pollock & Berge, 2018). پرسش‌های اصلی پژوهش حاضر عبارتند از:

- عمدتاً از چه روش‌های تحقیقی برای بررسی مسائل مربوط به مشاغل خانگی زنان در ایران استفاده شده است؟
  - قلمروی پژوهش‌های انجام شده در چه سطحی (سازمانی، کشوری، استانی و غیره) بوده است؟
  - روند زمانی انتشار مقالات مورد بررسی در بازه زمانی ۱۳۹۱-۱۴۰۱، به چه شکل بوده است؟
  - تحقیقات انجام شده در حوزه مشاغل خانگی زنان ایران، بیشتر بر روی چه موضوعاتی متمرکز بوده‌اند؟
  - نتایج به‌دست‌آمده در مطالعات مورد بررسی در حوزه مشاغل خانگی زنان، چه بوده است؟
- در مطالعه حاضر از راهنمای گام‌به‌گام هشت‌مرحله‌ای انجام مرور سیستماتیک اوکلی (Okoli, 2015)، استفاده شده است (شکل ۱). این مراحل عبارت‌اند از:

- ۱- مشخص کردن هدف از انجام تحقیق: در این مرحله لازم است به‌طور واضح، برای خوانندگان مشخص شود هدف از انجام این بازبینی چیست.
- ۲- مرحله تعیین پروتکل‌ها و آموزش‌دهی: در صورتی که در هر پژوهش مرور سیستماتیک، بیش از یک نفر مسئول مرور و بازبینی مقالات است، باید به‌طور کامل به همه اعضا آموزش‌های لازم در رابطه با شیوه کار داده شود؛ بنابراین، انجام این مرحله در انجام فرایند باثبات و یکنواخت بازبینی مقالات نقش مؤثری دارد. برای فرد بازبین مقالات، باید به‌طور دقیق و صریح فرایند جستجو و بازبینی مقالات و همچنین رسیدن به نقطه کفایت جستجو، توضیح داده شود.
- ۳- مرحله غربالگری عملی: این مرحله یکی از مهم‌ترین مراحل در انجام مرور سیستماتیک است و در آن پژوهشگر باید صراحتاً راجع به معیارهای مقالات ورودی به بررسی توضیح دهد و همین‌طور به شکلی صریح و واضح مشخص کند که کدام مقالات با چه ویژگی‌هایی از بررسی کنار گذاشته شده‌اند.
- ۴- جستجوی ادبیات موضوع: پژوهشگران باید در بیان ادبیات موضوع و ارائه جزئیات آن، صریح باشند و توضیح دهند که چگونه به مرحله جامعیت مقالات رسیده‌اند.
- ۵- استخراج داده‌ها: بعد از شناسایی کلیه مقالات موردنظر جهت بررسی، اطلاعات کاربردی آن‌ها استخراج می‌شود.
- ۶- بررسی کیفیت: به این مرحله، غربالگری برای حذف نیز گفته می‌شود، باید معیارهای قضاوت در مورد مقالات و کیفیت و عدم کیفیت هر مقاله مشخص شود. باتوجه به روش تحقیق مورد استفاده، تمام مقالات لازم استخراج و بررسی شوند.
- ۷- ترکیب (سنتز) مطالعات: این مرحله به‌عنوان تجزیه و تحلیل نیز شناخته می‌شود، شامل ترکیب اطلاعات و داده‌های استخراج شده از مقالات، با استفاده از تکنیک‌های مناسب اعم از کمی و کیفی است.

۸- نوشتن گزارش: علاوه بر رعایت اصول مقاله‌نویسی رایج در مقالات پژوهشی، فرایند مرور سیستماتیک، نیازمند گزارش جزئیات کافی و نتایجی است که بتواند به بازتولید اطلاعات مستقل جدید منجر شود.

شکل ۱. فرایند انجام روش مرور سیستماتیک مقالات

باتوجه به تأکید اصلی پژوهش بر موضوع «زنان» و با هدف دسترسی به تمامی مقالات موجود، از چندین کلیدواژه و با ترکیب‌های مختلف جهت جستجوی پایگاه‌های داده استفاده شد که این کلیدواژه‌ها عبارت از مشاغل خانگی زنان، کسب‌وکار خانگی زنان، کارآفرینی خانگی زنان، رشد کسب‌وکار خانگی زنان، رشد مشاغل خانگی زنان، توسعه کسب‌وکار خانگی زنان، توسعه مشاغل خانگی زنان، کسب‌وکارهای کوچک زنان و کارآفرینی خانگی زنان بودند. بعد از اتمام این مراحل و تجزیه و تحلیل، اطلاعات به دست آمده از مقالات جمع‌بندی شدند که خلاصه این بررسی و جداول مربوطه در بخش بعد ارائه شده است.

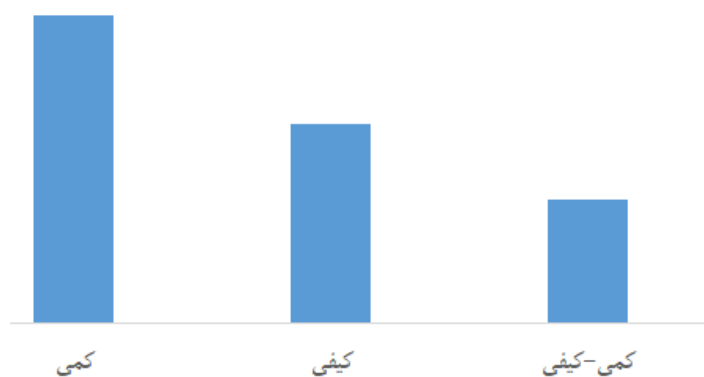
یافته‌ها

پس از انجام فرایند غربالگری، در نهایت ۴۱ مقاله جهت بررسی نهایی انتخاب شدند. مقالات مورد بررسی در این پژوهش همگی در مجلات علمی - پژوهشی داخلی به چاپ رسیده بودند و از حیث اعتبار درجه بالایی داشتند. همچنین، بیشترین جوامع مورد بررسی در این مطالعات، روستاییان هستند (جدول ۱).

جدول ۱. جوامع آماری در مقالات مورد بررسی

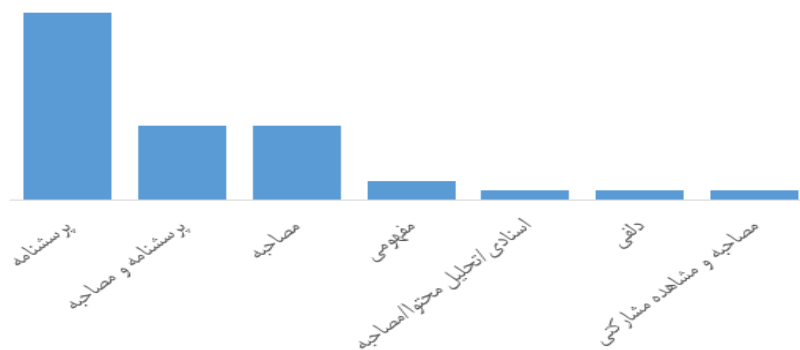
جامعه آماری	روستاییان اعم از افراد و خانوارها	کارشناسان آفرینی و نخبگان موضوع	سایر جوامع
تعداد مقالات	۲۱	۹	۱۱

رویکرد و روش پژوهش در مقالات مورد بررسی به چه شکل بوده است؟

نمودار ۱. رویکرد پژوهشی مورد استفاده در مقالات

بررسی رویکرد و ابزار پژوهشی، نشان می‌دهد که بیشتر مقالات از رویکرد کمی و ابزار پرسش‌نامه استفاده کرده‌اند (نمودار ۲)؛ و مقالاتی که رویکرد کیفی دارند، بیشتر از ابزار مصاحبه بهره برده‌اند. همان‌طور که در شکل ۱، مشخص است روش تحقیق کمی، در بیشتر پژوهش‌های مورد بررسی استفاده شده است. از نظر فراوانی، ۲۰ مقاله با استفاده از روش‌های کمی محض انجام شده‌اند.

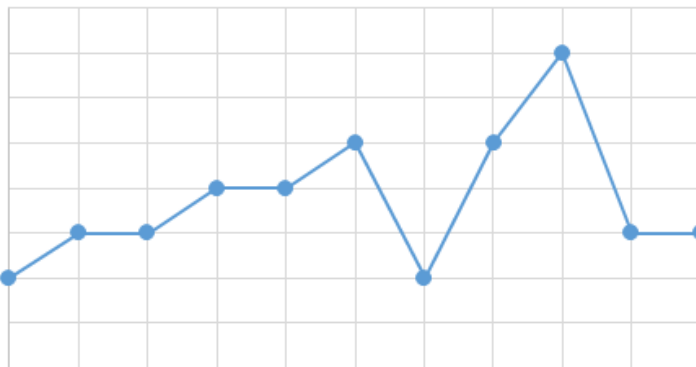
نمودار ۲. ابزار پژوهشی مورد استفاده در مقالات

قلمروی پژوهش‌های انجام شده در چه سطحی (سازمانی، کشوری، استانی و...) بوده است؟

به جز دو مقاله‌ای که به صورت تحلیل محتوا و مرور سیستمی انجام شده‌اند، سایر مقالات بر روی جوامع آماری انجام شده است. در این بین، چهار مقاله به صورت ملی یا چند استانی اجرا شده‌اند. بیشترین مطالعات، در منطقه غرب ایران انجام شده است؛ به نحوی که جامعه آماری هشت مقاله، استان کرمانشاه و چهار مقاله دیگر، استان همدان بوده است. پس از آن، در منطقه شمال شرق ایران، سه مطالعه در استان خراسان جنوبی و دو مطالعه دیگر، در استان گلستان انجام شده است. در استان تهران، چهار مطالعه و در استان فارس نیز دو مطالعه انجام شده است. در سایر استان‌ها، یا یک مطالعه انجام شده یا مطالعه‌ای با محوریت مشاغل خانگی زنان انجام نشده است.

روند زمانی انتشار مقالات مورد بررسی در بازه زمانی ۱۳۹۱-۱۴۰۱ به چه شکل بوده است؟

بررسی روند چاپ مقالات، نشان می‌دهد که به طور کلی، این روند افزایشی بوده است؛ و به‌غیر از سال ۱۳۹۷، در سایر زمان‌ها انتشار مقاله با موضوع مشاغل خانگی زنان مورد توجه بوده است. اما پس از سال ۱۳۹۹، مجدداً روند کاهشی در مقالات قابل مشاهده است.

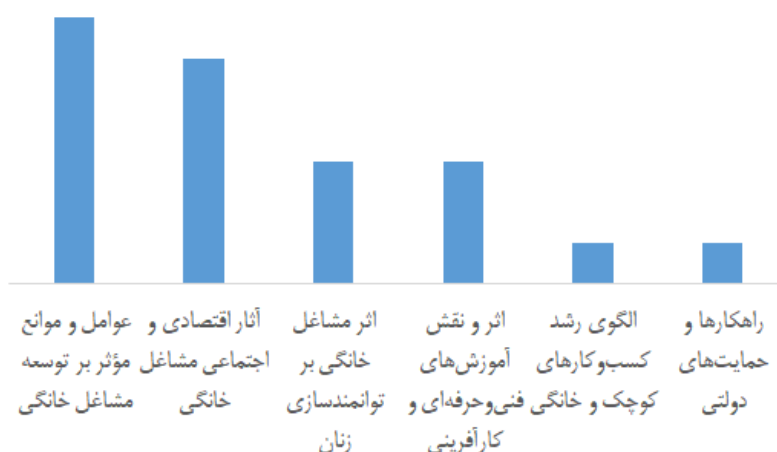

نمودار ۳. روند زمانی تعداد مقالات منتشره

محوریت کلیدواژگان و تمرکز اصلی مقالات مورد بررسی بر روی چه موضوعاتی بوده است؟

- کلیدواژگان حوزه روستا: شامل زنان روستایی (۱۷ کلیدواژه)، توسعه روستایی (سه کلیدواژه)، روستا (سه کلیدواژه)، اقتصاد روستایی (دو کلیدواژه) و نواحی روستایی (دو کلیدواژه) بود.
- کلیدواژگان حوزه کسب‌وکار: شامل کسب‌وکار خانگی (۱۲ کلیدواژه)، کسب‌وکارهای کوچک و متوسط (چهار کلیدواژه)، کسب‌وکار زنان (چهار کلیدواژه)، رشد کسب‌وکار (سه کلیدواژه) و کسب‌وکار (دو کلیدواژه) بود.
- کلیدواژگان حوزه کارآفرینی: شامل کارآفرینی (چهار کلیدواژه)، کارآفرینی زنان (دو کلیدواژه) و زنان کارآفرین (دو کلیدواژه) بود.
- کلیدواژگان حوزه توانمندسازی: شامل توانمندسازی زنان (سه کلیدواژه) و توانمندسازی (دو کلیدواژه) بود.
- کلیدواژگان حوزه اشتغال و آموزش: شامل اشتغال (شش کلیدواژه)، آموزش‌های فنی و حرفه‌ای (سه کلیدواژه) و اشتغال‌زایی (دو کلیدواژه) بود.

در مرحله بعد، برای اینکه تمامی مقالات در چند موضوع محدود، گروه‌بندی شوند؛ از نرم‌افزار MaxQda خواسته شد که مقالات را بر اساس تکرار هم‌زمان کلیدواژگان دسته‌بندی کند؛ که در نتیجه آن نمودار ۴، به‌دست آمد و بر اساس عناوین مقالات، دسته‌ها نام‌گذاری شدند.

نمودار ۴. گروه‌بندی عناوین مقالات مورد بررسی

همان‌طور که در نمودار ۴، دیده می‌شود فراوانی تمرکز بر موضوعات «عوامل و موانع مؤثر بر توسعه مشاغل خانگی» و «اثر اقتصادی و اجتماعی مشاغل خانگی» از سایر موضوعات مرتبط، بیشتر بوده است.

نتایج به‌دست آمده در مطالعات مورد بررسی در حوزه مشاغل خانگی زنان، چه بوده است؟

– **عوامل و موانع مؤثر بر توسعه مشاغل خانگی زنان:** در بین عوامل مطرح‌شده در مقالات، شایستگی‌های فردی با بیشترین فراوانی، به‌عنوان مهم‌ترین عامل فردی و شخصیتی اثرگذار بر توسعه مشاغل خانگی، مطرح شد. عواملی مانند: داشتن خلاقیت و نوآوری، ریسک‌پذیری، اعتمادبه‌نفس، تلاش و پشتکار، در این دسته جای می‌گیرند. بعد از عوامل فردی و شخصیتی، عوامل مرتبط با کسب‌وکار و بازاریابی قرار دارند؛ که موضوعاتی مانند: راه‌اندازی بازارچه‌های هفتگی و ماهانه درخور و همچنین، برگزاری نمایشگاه‌هایی برای معرفی محصولات تولیدی مشاغل خانگی زنان، استفاده از راهبردهای بازاریابی و رشد بازار، استفاده از فناوری‌های روز و تقویت مهارت‌های بازاریابی مجازی و نبود محدودیت در دسترسی به فضای مجازی و همچنین، داشتن مهارت شبکه‌سازی را دربر می‌گیرد (جدول ۲).

جدول ۲. عوامل مؤثر بر توسعه مشاغل خانگی زنان

فراوانی	عامل مؤثر بر توسعه مشاغل خانگی زنان	فراوانی	عامل مؤثر بر توسعه مشاغل خانگی زنان
۳	استفاده از فناوری‌های روز	۶	شایستگی‌های فردی
۳	راهبردهای بازاریابی و رشد بازار	۵	راه‌اندازی بازارچه‌های هفتگی درخور و نمایشگاه
۳	بهبود رفتارهای اجتماعی	۵	یادگیری راهبردهای بازاریابی و رشد بازار
۲	عضویت در تشکلهای صنفی و تعاونی‌ها	۴	مهارت شبکه‌سازی
۲	چابکی	۴	عوامل فرهنگی
۲	تقویت فرهنگ کارآفرینی در اجتماع	۴	بهبود اعتقادات و باورهای مردم به کار زنان
		۴	رفع تبعیض‌های جنسیتی

بررسی مقالات نشان می‌دهد، شناسایی موانع مؤثر بر عدم توسعه مشاغل خانگی، بسیار مورد توجه پژوهشگران داخلی بوده است. در بین این موانع، فقدان آموزش و نداشتن تحصیلات کافی، به‌عنوان مهم‌ترین مانع توسعه مشاغل خانگی معرفی شد؛ که در ۱۵ مقاله، به صراحت به آن اشاره شده است. بعد از آن، کمبود مهارت‌های تخصصی از موانعی است که در مقالات مورد بررسی، نه بار به آن اشاره شده است. تعدد وظایف خانگی و نبود تقسیم کار خانگی، باورهای منفی به توان کارآفرینی زنان و عدم اعتماد به توان نان‌آور بودن زنان در خانه هر کدام با فراوانی هفت مورد، به‌عنوان موانعی مهم در مسیر توسعه مشاغل خانگی زنان در مقالات مورد بررسی مطرح شدند (جدول ۳).

جدول ۳. موانع توسعه مشاغل خانگی زنان

فراوانی	موانع توسعه مشاغل خانگی زنان	فراوانی	موانع توسعه مشاغل خانگی زنان
۴	عدم ثبات اقتصادی و نرخ بالای تورم	۱۵	فقدان آموزش و تحصیلات ناکافی
۴	ضعف در مهارت‌های بازاریابی	۹	کمبود مهارت تخصصی
۴	عدم اعتماد به نفس	۷	تعدد وظایف در خانه و مسوولیت‌های خانوادگی، نبود تقسیم کار خانگی
۳	عدم تفکیک روابط خانوادگی و کاری	۷	باورهای منفی به اشتغال و کارآفرینی زنان و ناتوانی زنان در نان‌آور بودن
۳	ساعات کاری زیاد	۶	نبود حمایت‌های مالی
۳	فقدان دانش مالی و حسابداری	۵	حمایت‌نکردن مسئولان
۳	نبود خلاقیت و لزوم تقویت آن	۵	دسترسی ضعیف به بازار
۳	گرایش زنان به کارهای کوچک‌مقیاس و خرد و خدماتی	۴	محدودیت‌های قانونی و قوانین دست‌وپاگیر

– آثار و پیامدهای مشاغل خانگی بر توانمندسازی زنان: در هفت مقاله، کسب درآمد و کمک به اقتصاد خانواده، به‌عنوان مهم‌ترین پیامد مشاغل خانگی برای زنان معرفی شده است. پس از آن، کسب استقلال مالی با فراوانی سه مورد، تنوع-بخشی به فعالیت‌های خانواده (فراوانی دو مورد) و بهبود کیفیت زندگی (فراوانی دو مورد) در رده‌های بعدی قرار داشتند. افزایش خودباوری، افزایش سطح دانش، بودن در کنار خانواده، افزایش کنترل زنان بر زندگی شخصی و اجتماعی، ارتقای قدرت ریسک-پذیری، کاهش وابستگی به سایرین و در نهایت کاهش استرس نیز از سایر آثار فردی ناشی از مشاغل خانگی بود که در مقالات به آن‌ها اشاره شده است (جدول ۴).

جدول ۴. پیامدهای مشاغل خانگی بر توانمندسازی زنان

فراوانی	اثر مشاغل خانگی بر توانمندسازی زنان
۷	کسب درآمد و کمک به اقتصاد خانواده
۳	استقلال مالی
۲	تنوع‌بخشی به فعالیت‌های خانواده

– آثار و پیامدهای اجتماعی – اقتصادی مشاغل خانگی زنان: اشتغال‌زایی و دسترسی به اشتغال پایدار در چهار مقاله، به‌عنوان اصلی‌ترین پیامد اجتماعی – اقتصادی مشاغل خانگی زنان معرفی شد. در ادامه، خلق ثروت و فقرزدایی، افزایش مهارت‌های فنی و اجتماعی، نهادینه‌سازی مفهوم کارآفرینی، افزایش ارتباطات اجتماعی و مشارکت اجتماعی با فراوانی دو، به-عنوان پیامدهای اجتماعی-اقتصادی مشاغل خانگی زنان مورد اشاره قرار گرفتند. افزایش تحرک اقتصادی (در روستاها)، توسعه

اقتصادی، ارتقای امنیت اجتماعی، بهبود زیر ساخت‌ها و توسعه ارتباطات نهادی و در نهایت زنانه شدن اقتصاد خانگی از سایر آثار مشاغل خانگی در بعد اجتماعی و اقتصادی بودند که در مقالات به آن‌ها اشاره شده است (جدول ۵).

جدول ۵. پیامدهای اجتماعی - اقتصادی مشاغل خانگی زنان

فرآوانی	اثر اجتماعی و اقتصادی مشاغل خانگی زنان	فرآوانی	اثر اجتماعی و اقتصادی مشاغل خانگی زنان
۲	خلق ثروت و فقرزدایی	۴	اشتغال‌زایی و اشتغال‌زایی پایدار
۲	دسترسی پیدا کردن به بازارهای فروش محصولات	۲	افزایش مهارت‌های فنی و اجتماعی
۲	نهادینه‌سازی کارآفرینی	۲	افزایش ارتباطات و مشارکت اجتماعی

نقش آموزش‌های فنی و حرفه‌ای بر مشاغل خانگی زنان: نقش فعالیت‌های سازمان آموزش فنی و حرفه‌ای، به‌عنوان یکی از مهم‌ترین متولیان بخش مهارت‌آموزی به فعالان بخش مشاغل خانگی، در چند مقاله مورد بررسی قرار گرفته است. در این حوزه نیز، نتایج در چند زمینه قابل‌دسته‌بندی هستند؛ دو مقاله، به بررسی اثر آموزش‌های فنی و حرفه‌ای بر مشاغل خانگی پرداخته‌اند و یافته‌های آنان نشان داده است که این آموزش‌ها اثر مثبت و معناداری بر مشاغل خانگی دارند. در بعد آثار آموزش‌های فنی و حرفه‌ای بر مشاغل خانگی، می‌توان به افزایش توان تحمل ابهام، بهبود ایمنی و توجهات محیطی، بهبود توان مدیریت، افزایش مهارت و شایستگی‌های افراد، افزایش دانش و همچنین، افزایش انگیزه زنان کارآفرین اشاره کرد. نتایج بررسی مقالات نشان داد که آموزش‌های فنی و حرفه‌ای در بعد کلان، بر بهبود وضعیت کسب‌وکار زنان شهری و روستایی، بهبود ارتباطات اجتماعی و بهبود شاخص‌های کسب‌وکار اثر دارند (جدول ۶).

جدول ۶. نقش آموزش‌های فنی و حرفه‌ای بر مشاغل خانگی زنان

فرآوانی	اثر آموزش فنی و حرفه‌ای بر مشاغل خانگی زنان	فرآوانی	اثر آموزش فنی و حرفه‌ای بر مشاغل خانگی زنان
۱	بهبود مدیریت و بهره‌وری	۲	اثر مثبت بر مشاغل خانگی
۱	افزایش مهارت	۱	افزایش تحمل ابهام
۱	افزایش دانش	۱	بهبود کسب‌وکار زنان شهری و روستایی
۱	بهبود شاخص‌های کسب‌وکار	۱	بهبود ارتباطات اجتماعی
۱	افزایش انگیزه زنان کارآفرین	۱	بهبود ایمنی و توجهات محیطی

راهکارها و حمایت‌های دولتی توسعه مشاغل خانگی زنان: تعداد کمی از مقالات با نگاهی کلان و در راستای کمک به سیاست‌گذاری‌های بخش مشاغل خانگی، به پژوهش در این مقوله پرداخته‌اند؛ و در این زمینه، اقدام به معرفی مهم‌ترین چالش‌های کلان پیش‌روی فعالان بخش مشاغل خانگی و همچنین، سیاست‌گذاران این حوزه نموده‌اند. از مهم‌ترین موضوعات مطرح‌شده در این مقالات می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

نیاز مبرم به ارائه مدل‌های بومی کسب‌وکار در بخش مشاغل خانگی و همچنین، نیاز به نظریه‌پردازی در این زمینه و لزوم استفاده از روش‌های کیفی در مطالعه مشاغل خانگی به‌عنوان جایگزین استفاده از روش‌های کمی، مسائلی مانند نامناسب بودن فضای بازارچه‌های اختصاص یافته به محصولات خانگی در کنار عدم اطلاع‌رسانی کافی در مورد زمان برگزاری این نمایشگاه‌ها، ضعف در ارائه تسهیلات مالی و همچنین، احساس ایجاد حس حقارت از دریافت وام‌های خرد، عدم توجه به مزیت‌های نسبی مناطق مختلف کشور و ظرفیت‌های تولیدی هر منطقه، در دسترس نبودن خدمات مشاوره کسب‌وکار، در نظر نگرفتن جایگاه

اجتماعی - فرهنگی برای کارآفرینان خانگی و عدم تکریم صاحبان مشاغل خرد و خانگی، تمرکز بر مراحل ابتدایی کسب‌وکار و راه‌اندازی شغل و نه بر فعالان کنونی مشاغل خانگی، مقررات دست‌وپاگیر اداری (جدول ۷).

جدول ۷. راهکارهای توسعه مشاغل خانگی زنان

راهکارها و حمایت‌های دولتی	فراوانی	راهکارها و حمایت‌های دولتی	فراوانی
تسهیلات و وام‌های کم‌بهره و بلندمدت و حمایت مالی	۷	بهبود مهارت‌های ارتباطی و رفتاری	۲
ارائه آموزش‌های مرتبط با کسب‌وکار	۷	افزایش مشارکت اجتماعی	۲
تشکیل صندوق‌های تأمین سرمایه	۴	ارائه تصویر از موفقیت و پیشرفت	۲
ایجاد قوانین و مقررات حمایت‌کننده از زنان	۴	تشویق به راه‌اندازی مشاغل خانوادگی و طرح‌های مشارکتی	۲
ساده‌سازی مراحل اداری صدور مجوز	۴	برگزاری سمینار و سخنرانی‌های دوره‌ای برای جامعه هدف	۲
معرفی نمونه‌های موفق و ناموفق کارآفرینی خانگی	۳	ایجاد سایت‌های بین‌المللی فروش و بازارهای خارجی	۲
توجه دولت به توزیع عادلانه منابع به‌ویژه در مناطق محروم	۲	عدم ورود به کسب‌وکارهای اشباع شده	۲
اجرای فعالیت‌های تبلیغی آموزشی از سطح مراکز پیش‌دبستانی	۲		

بحث و نتیجه‌گیری

بررسی توصیفی مقالات نشان می‌دهد که از جنبه توزیع منطقه‌ای، گرایش به مطالعه در استان‌هایی مانند کرمانشاه، همدان، خراسان جنوبی و گلستان بیشتر بوده است؛ که درعین حال با مشکل بیکاری بالا مواجه بوده‌اند. کلیدواژگان مرتبط با روستا، حدود نیمی (۴۶ درصد) از کل کلیدواژگان با فراوانی حداقل دو کلیدواژه را شامل می‌شوند. به طور مشخص ۳۱ درصد جوامع مورد بررسی، روستایی بوده‌اند. علاوه بر این، دسته‌بندی موضوعی مقالات نشان می‌دهد که ۶۰ درصد مقالات به دو دسته «عوامل و موانع مؤثر بر توسعه مشاغل خانگی» و «آثار اقتصادی - اجتماعی مشاغل خانگی» پرداخته‌اند. اگرچه رویکرد رفع بیکاری و آثار اقتصادی کلان به‌ویژه در مناطق کمتر توسعه‌یافته و روستایی رویکرد غالب در مقالات است، اما رویکرد دیگری وجود دارد که به جنبه‌های کارآفرینی، آموزش، توانمندسازی و کسب‌وکاری مشاغل خانگی پرداخته است.

از زمان تصویب قانون حمایت و ساماندهی مشاغل خانگی در ایران در سال ۱۳۸۹، تحولات گسترده‌ای در فناوری‌های نوین در سطح جهان به‌وجود آمده است؛ به‌عنوان نمونه، ظهور هوش مصنوعی، رمزارزها، توکن‌های غیرهمتا، اینترنت ماهواره‌ای، شبکه‌های اجتماعی و اپلیکیشن‌های مکان بازار و اثرات آن‌ها در تمامی زمینه‌های اجتماعی از جمله کسب‌وکارها نیز به‌چشم می‌خورد. با چنین شرایطی، نگاه ساده، روستامحور و با درآمد حداقلی به مشاغل خانگی و به‌ویژه مشاغل خانگی زنان، اشتباه به‌نظر می‌رسد. همچنین، نباید از نظر دور داشت که با وجود توسعه شبکه اینترنت و در دسترس بودن اینترنت حتی در روستاها، مشاغل خانگی زنان روستایی به‌ویژه برای قشر تحصیل‌کرده روستایی، قابلیت تغییرات گسترده‌ای را دارد.

از جنبه پژوهشی در سال ۱۳۹۷، تعداد مقالات منتشره از پنج عنوان در سال قبل از آن، به دو عنوان، کاهش یافته و در سال‌های ۱۴۰۰ و ۱۴۰۱ نیز، تعداد مقالات دریافت‌شده صرفاً دو عنوان بوده است؛ که نشان می‌دهد کاهش تعداد مقالات منتشره باید در سیاست‌گذاری علمی این حوزه موردتوجه قرار بگیرد. ضرورت انجام مطالعات پژوهشی و ورود دانشگاه‌ها و پژوهشگران به بررسی مبانی نظری پدیده‌ها به‌ویژه پدیده‌های اجتماعی، بر هیچ‌کس پوشیده نیست؛ اما پژوهشگران بر این باورند که سیاست‌گذاری درست، مرهون استفاده از روش تحقیق مناسب است (واثق غزنوی، ۱۳۸۹). سیاست‌گذاری در جوامع، باید منطبق با شرایط عمومی آن جامعه باشد و در این راه، روش‌های کیفی با پیچیدگی‌ها و ظرافت خود بیشترین توان را در بررسی عوامل مؤثر و پیامدهای یک سیاست عمومی و تحلیل فرایند سیاست‌گذاری دارند (کمالی، ۱۳۹۷). همان‌طور که در نمودار ۱، نشان داده

شد ۲۲ مورد از مقالات انجام شده (۵۳ درصد) با رویکرد کمی، نه مورد (۲۱ درصد) رویکرد کمی - کیفی و تنها ۱۳ مورد (۳۱ درصد) با رویکرد کیفی محض به‌انجام رسیده‌اند. سهم پایین پژوهش‌های کیفی، مسئله‌ای است که باید در حوزه توان نظریه‌پردازی و سیاست‌گذاری برای تحول بنیادین از طریق مطالعات علمی در نظر گرفته شود. در رابطه با ابزارهای پژوهشی مورد استفاده در مقالات نیز، همین مسئله قابل‌مشاهده است. ۴۸ درصد، پژوهش‌های مورد بررسی، صرفاً از طریق ابزار پرسشنامه انجام شده‌اند؛ و تعداد بسیار کمی از مقالات از ابزارهای تحلیل محتوا، دلفی اعم از سنتی و سیاستی، مطالعات اسنادی و سایر روش‌های کیفی بهره برده‌اند.

تا زمانی که نهادهای دانشگاهی، حضور پژوهشی مؤثری در ایجاد بنیان‌های نظری جهت توسعه یک پدیده و در مورد کنونی - مشاغل خانگی - نداشته باشند، نمی‌توان انتظار بهبود در وضعیت مشاغل خانگی را داشت. از سوی دیگر نمودار ۱، نشان می‌دهد که حتی در انجام مطالعات در زمینه مشاغل خانگی تنها دو مقاله با رویکرد توسعه‌ای به ارائه الگوی رشد برای مشاغل خانگی زنان پرداخته‌اند؛ و به‌عبارت‌دیگر، در فضای آکادمیک کشور نیز نگاه رشدمحوری به این مشاغل وجود ندارد؛ و تمرکز مقالات بیشتر بر شناسایی عوامل مؤثر بر توسعه، بدون ارائه راهکارهای عملیاتی و الگوهای رشد محور به‌منظور دوام کسب‌وکارهای خانگی بوده است. برای ورود و انجام اقدام مؤثر در این بخش، در ابتدا لازم است بر اساس مبانی علمی مشخص شود که افق توسعه مشاغل خانگی در کشور تا کجا است و آیا بسترهای قانونی برای این موضوع در کشور فراهم است یا خیر. این مسئله نیز در پژوهش‌ها تا حد زیادی مورد غفلت واقع شده است. وورلی و راجرز (Vorley and Rodgers, 2014) بر این باورند که با وجود اینکه دولت‌ها در تلاش هستند تا افراد بیشتری را به شروع کسب‌وکار خود ترغیب کنند، اما مسئله رشد مشاغل خانگی چندان مورد پژوهش و در رأس توجه، قرار نگرفته است. در بند سه ماده دو قانون ساماندهی و حمایت از مشاغل خانگی، موضوع فعالیت مشاغل خانگی به‌صورت تعاونی و خوشه‌های کسب‌وکار مطرح شده است (مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، ۱۳۸۹)؛ اما در حوزه زنان، تعداد کمی از مقالات با نگاه رشد محور به این موضوع پرداخته‌اند.

همان‌طور که در بخش تحلیل توصیفی اشاره شد، بیشترین عنوان مقالات منتشر شده در زمینه عوامل و موانع مؤثر بر توسعه مشاغل خانگی زنان بوده است؛ و در تعدادی از این مقالات، موانع قانونی به‌عنوان یکی از موانع توسعه مشاغل خانگی مطرح شده است. این در حالی است که یکی از مهم‌ترین خلأهای موجود در این زمینه، عدم بررسی جزئیات موانع قانونی و تطبیق این مسائل با متن قانون حمایت و ساماندهی مشاغل خانگی و سایر اسناد بالادستی در موضوع مشاغل خانگی زنان بوده است. در ماده ۲۳۰ قانون برنامه پنج‌ساله توسعه جمهوری اسلامی ایران (۱۳۹۴-۱۳۹۰)، باهدف تقویت جایگاه زنان در عرصه‌های اجتماعی، بازنگری در قوانین و مقررات مربوطه و توسعه امور اقتصادی - معیشتی با اولویت ساماندهی مشاغل خانگی برای زنان سرپرست خانوار و زنان بدسرپرست مورد توجه قرار گرفت که همین امر در نهایت منجر به تصویب «برنامه جامع توسعه امور زنان و خانواده» شد (مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، ۱۳۸۹). اگرچه در ابتدای تصویب قانون ساماندهی مشاغل خانگی، تأکید بر قشر زنان آسیب‌دیده و آسیب‌پذیر اجتماع بیشتر به چشم می‌خورد؛ اما در برنامه جامع توسعه امور زنان و خانواده در بخش امور معیشتی و اقتصادی، ارتقای زمینه‌های لازم برای اشتغال و کارآفرینی زنان با تأکید بر دختران تحصیل کرده و صاحب مهارت و خود تأمین، مورد تأکید جدی قرار گرفته است. همچنین، در این برنامه ساماندهی و ارتقای پژوهش در امور زنان و خانواده به‌عنوان یکی از محورهای اصلی مطرح شده است؛ که با تعمیم این موارد به حوزه مشاغل خانگی زنان، نیاز به تغییر نگاه به موضوع مشاغل خانگی فراتر از قشر زنان آسیب‌پذیر و لزوم پژوهش‌های کاربردی و مؤثر در این زمینه در فضای آکادمیک و پژوهشی کشور، مطرح می‌شود.

در نمودار ۴، عناوین مقالات مورد بررسی بر اساس تمرکز مقالات در شش گروه دسته‌بندی شد؛ که بیشترین فراوانی مقالات در گروه بررسی «عوامل و موانع مؤثر بر مشاغل خانگی» قرار داشتند. در بین عوامل مؤثر بر توسعه مشاغل خانگی،

شایستگی‌های فردی بیشترین فراوانی را به خود اختصاص دادند. نتایج مطالعات مختلف نیز این مسئله را تأیید می‌کنند؛ به عنوان مثال، در بررسی هسو و همکاران (Hsu et al., 2019)، مشخص شد کارآفرینان، اغلب شایستگی‌ها و توانایی‌های خود را در موفقیت کسب‌وکارشان حیاتی می‌دانند. به‌طور خاص، انگیزه زنان در راه‌اندازی و سرمایه‌گذاری یک کسب‌وکار تجاری به سطح ارزیابی آن‌ها از توانایی‌ها و دانششان بستگی دارد (Brush et al., 2017). از سوی دیگر، به‌نظر می‌رسد فقدان اعتمادبه‌نفس، به‌شدت رشد کسب‌وکار زنان را کاهش می‌دهد (Carter, 1993).

نگرش‌های منفی اجتماعی و فرهنگی غالب بر جوامع، تأثیر بسیار زیادی بر اعتمادبه‌نفس زنان و تمایل آن برای ورود به عرصه‌های کارآفرینانه و در ادامه، توسعه کسب‌وکارشان دارد. معرفی الگوهای موفق از طریق بازنمایی این موفقیت‌ها در رسانه‌ها و کتب، تعاملات مستقیم با این افراد موفق و حضور در برنامه‌های آموزشی و کارآفرینی، تأثیر مثبت زیادی برای وضعیت اعتمادبه‌نفس زنان و افزایش روحیه آنان دارد (Bijedić et al., 2014). نتایج یک مطالعه در کشور فرانسه نشان داد که تمایل دانشجویان به انجام فعالیت‌های خوداشتغالی بعد از آشنایی و شنیدن داستان کسب‌وکار الگوهای نقش، بسیار افزایش می‌یابد (Lavolette et al., 2012). در این بررسی، فقدان آموزش و نداشتن تحصیلات کافی به‌عنوان مهم‌ترین مانع توسعه مشاغل خانگی مطرح شده در مقالات شناسایی شد. سرمایه‌انسانی، بر اساس مطالعات بسیاری به‌عنوان یکی از فاکتورهای کلیدی اثرگذار بر کارآفرینی و کسب‌وکار مطرح شده است. نیروی انسانی متخصص و ماهر در حکم یک مزیت رقابتی، موجب بالندگی کسب‌وکارهای کوچک و متوسط است (رستمی و همکاران، ۱۴۰۰). افراد آموزش‌دیده و باتجربه و به‌طور کلی دارای سرمایه انسانی بالا، دارای مهارت و نگرش‌هایی هستند که آن‌ها را به‌سمت توسعه کسب‌وکار سوق می‌دهد.

در بعد آثار مشاغل خانگی زنان، توانمندسازی مالی، کسب درآمد و کمک به اقتصاد خانواده به‌عنوان مهم‌ترین آثار فردی ناشی از مشاغل خانگی زنان در مقالات مورد بررسی شناسایی شد. گزارش سال ۲۰۲۲ دیده‌بان جهانی کارآفرینی، نشان داد که مهم‌ترین انگیزه افراد در ایران برای راه‌اندازی یک کسب‌وکار جدید، کسب ثروت زیاد یا به‌دست‌آوردن درآمد بالاست و درصد بسیار کمی از مردم به انگیزه‌هایی چون ایجاد تغییر در دنیا و یا ادامه‌دادن یک سنت خانوادگی فکر می‌کنند. نتایج بررسی فرانک (Franck, 2012) و مهتاپ و همکاران (Mehtap et al., 2019) نیز نشان داد که کسب درآمد و ثروت‌اندوزی، اولین دلیل و انگیزه زنان برای راه‌اندازی کسب‌وکارهای کوچک کارآفرینانه است. همچنین، در باب آثار اجتماعی و اقتصادی مشاغل خانگی زنان نیز، اشتغال‌زایی و رسیدن به اشتغال پایدار به‌عنوان پرتکرارترین گزینه در مقالات مورد بررسی، مطرح شد.

اثر و نقش آموزش‌های فنی و حرفه‌ای، یکی دیگر از موضوعات مورد اشاره در مقالات بود که در نمودار ۴، به آن اشاره شد. فعالیت‌های خوداشتغالی، مستلزم داشتن مجموعه‌ای گسترده از مهارت‌ها از مدیریت ریسک و تشخیص فرصت تا مهارت‌های مدیریت کسب‌وکار هستند. شواهد نشان می‌دهند، زنان نسبت به مردان از مهارت‌های کارآفرینانه کمتری برخوردارند (OECD, 2017). بانک جهانی تصریح می‌کند اگرچه در سطوح آموزش مدارس ابتدایی و دبیرستان و دانشگاه‌ها پیشرفت‌های تحصیلی بسیاری خوبی برای زنان به وقوع پیوسته است، اما همچنان زنان در باب مهارت‌های فنی و حرفه‌ای و تجارب کاری موردنیاز برای انجام یک کسب‌وکار موفق و کاراً نسبت به مردان عقب‌تر هستند (World Bank, 2018). در رابطه با اثر و نقش آموزش‌های فنی و حرفه‌ای بر مشاغل خانگی، پژوهش یعقوبی ساردو و همکاران (۱۳۹۵)، افروزش و شمسایی (۱۳۹۳) و خواجه شاهکویی و همکاران (۱۳۹۱) اثر مثبت و معنی‌دار رابطه بین این دو را به اثبات رسانده‌اند. همچنین، بررسی دی‌میل و همکاران (DE Mel et al., 2014) و پرماند و همکاران (Permand et al., 2016)، نشان داد که گذراندن دوره‌های آموزشی فنی و حرفه‌ای، احتمال شروع کسب‌وکارهای خوداشتغالی را در افراد بالا می‌برد.

همان‌طور که اشاره شد، تعداد کمی از مقالات به موضوع حمایت‌های دولتی و سیاست‌گذاری در بخش مشاغل خانگی زنان پرداخته بودند. دولت‌ها و سیاست‌گذاران به‌طور بالقوه، می‌توانند به دو شکل بر مشاغل خانگی اثرگذار باشند؛ از یک سو، از طریق

قانون‌گذاری و مقرراتی که به تصویب می‌رسانند و از سوی دیگر، به حوزه حمایت‌های دولت از بخش مشاغل خانگی و کوچک برمی‌گردد. نتایج یک مطالعه در اسکاتلند نشان داد که در این کشور، سه خواسته اصلی فعالان بخش مشاغل خانگی از دولت، فراهم‌کردن سرویس پهنای باند فوق‌سریع، کمک‌های مالی و دریافت مشاوره در مورد برنامه‌ریزی کسب‌وکار و دریافت پشتیبانی‌های قانونی و آموزشی و سایر جنبه‌های اداره یک تجارت خانگی بوده است (Mason & Reuschke., 2015). همچنین، مطالعه جین و کورویسانوس (Jain & Courvisanos., 2013) در کشور استرالیا، نشان داد که مداخلات دولتی در بخش مشاغل خانگی، محدود به راه‌اندازی اولیه این مشاغل است؛ و در بیشتر موارد، دولت‌ها برنامه‌های برای رشد این کسب‌وکارها و حمایت و تشویق آن‌ها در مراحل بعدی ندارند. باتوجه‌به نتایج مقالات مورد بررسی، به‌منظور بهبود وضعیت مشاغل خانگی زنان برخی پیشنهادها به شرح ذیل ارائه می‌گردد:

- باتوجه‌به استفاده محدود از روش‌های کیفی و فقدان پژوهش‌های بنیادین، پیشنهاد می‌شود که برنامه‌های علمی و پژوهشی جهت نظریه‌پردازی و رسیدن به مدل بومی در حوزه مشاغل خانگی با کمک اندیشکده‌ها و پژوهشکده‌های زنان اجرا شود.

- از آنجایی که بخشی از محدودیت‌های توسعه مشاغل خانگی زنان، به فقدان مهارت‌ها و توانمندی‌های اشتغال‌پذیری آن‌ها باز می‌گردد، می‌توان آموزشگاه‌ها و دوره‌های مدیریت کسب‌وکار و کارآفرینی را با همکاری نهادهایی مانند جهاد دانشگاهی، وزارت علوم، تحقیقات و فناوری و مانند آن‌ها توسعه داد.

- برخی از کسب‌وکارهای خانگی، با مشکل عدم توازن کار و زندگی مواجه هستند؛ بنابراین، کاهش تعارض کار - خانواده از طریق ارتقای مشاغل خانگی به کسب‌وکارهای خانوادگی، ترویج آن از طریق رسانه‌ها و همچنین، ارائه مشاوره‌های کسب‌وکار خانوادگی، مؤثر ارزیابی می‌گردد.

- باتوجه به اثبات نقش شایستگی‌های فردی و شخصیتی در توسعه مشاغل خانگی، ارائه مشاوره‌های روان‌شناسی شخصیت قبل و حین راه‌اندازی مشاغل خانگی با همکاری مراکز مشاوره‌های تخصصی روان‌شناسی و کسب‌وکار توصیه می‌گردد.

- به‌روزرسانی برنامه مشاغل خانگی و آموزش‌های فنی و حرفه‌ای در بخش مشاغل شهری و روستایی و ارتقای مهارت‌های اشتغال‌پذیری در هر دو حوزه و ترویج مشاغل خانگی نوین، برای اجرا در خانوارهای شهری یکی از راهکارهای توسعه مشاغل خانگی زنان می‌تواند باشد.

منابع

افروزم‌ن‌ش، افسانه. و شم‌سای، حمیدرضا. (۱۳۹۳). بررسی تأثیر آموزش‌های فنی و حرفه‌ای بر مهارت‌های اشتغال دانش‌آموختگان. *مهارت‌آموزی*، ۳ (۹)، ۶۵ - ۵۵.

خانلرزاده، مریم. (۱۴۰۰). کارآفرینی با محوریت زنان (مرور سیستماتیک). موجود در: <https://civilica.com/doc/1761808>
خواج‌ه‌شاه‌کویی، علیرضا، خوش‌فر، غلام‌رضا. و کریمی، لیلا. (۱۳۹۱). نقش گردشگری در توانمندسازی زنان روستایی (مطالعه موردی: روستای زیارت شهرستان گرگان). *برنامه‌ریزی و توسعه گردشگری*، ۱ (۳)، ۹۵-۱۱۴.

رستمی، رضا، رضایی، بیژن. و دل‌انگیزان، سهراب. (۱۴۰۰). شناسایی و تحلیل موانع توسعه کسب‌وکارهای کوچک و متوسط (مطالعه موردی: خوشه پلی‌اتیلن استان کرمانشاه). *پیشرفت و توسعه استان کرمانشاه*، ۴ (۱)، ۴۳-۶۰.

شاه‌مردی، مهنا، احسانی‌فر، تهمینه، فرح‌مند، کامبخش، رستمی، فرحناز. و صحرائی، ماریه. (۱۴۰۱). واکاوی چالش‌های فراروی عملیاتی کردن ایده‌های کسب‌وکار از دیدگاه زنان روستایی (مورد: استان کرمانشاه). *پژوهش‌های روستایی*، ۹ (۴)، ۵۶۳-۵۵۲.

کمالی، یحیی. (۱۳۹۷). روش‌شناسی تحلیل مضمون و کاربرد آن در مطالعات سیاست‌گذاری عمومی. *سیاست‌گذاری عمومی*، ۴ (۲)، ۲۰۸-

- مدرسی، میثم. (۱۳۹۷). تحلیل سیستماتیک عوامل مؤثر بر رشد کسب‌وکارهای خانگی زنان. *راهبرد توسعه*، ۵۵ (۱۴)، ۱۸۶-۱۶۰.
- مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی. (۱۳۸۹). قانون برنامه پنج‌ساله پنجم توسعه جمهوری اسلامی ایران (۱۳۹۰-۱۳۹۴). قابل دسترسی در: <https://rc.majlis.ir/fa/law/show/790196>
- مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی. (۱۳۸۹). قانون ساماندهی و حمایت از مشاغل خانگی. قابل دسترسی در: <https://rc.majlis.ir/fa/law/show/782102>
- مظفری، فاطمه، نظری، عبدالحمید، رستمی، شاه‌بختی. و شاهینی‌فر، مصطفی. (۱۴۰۱). نقش کسب‌وکارهای خانگی بر معیشت پایدار خانوارهای روستایی با تأکید بر نقش دولت در استان ایلام. *اقتصاد فضا و توسعه روستایی*، ۱۱ (۴۱)، ۱۹-۴۰.
- نادری، نادر. و امیری، صبا. (۱۳۹۷). ارائه مدل فرایندی بومی جهت توسعه کسب‌وکارهای خانگی در استان کرمانشاه. *مطالعات کارآفرینی و توسعه پایدار کشاورزی*، ۵ (۲)، ۳۱-۱۷.
- واثق غزنوی. و قادر، علی. (۱۳۸۹). روش‌شناسی و جایگاه آن در سیاست‌گذاری دولتی. *عیار پژوهش در علوم انسانی*، ۳ (۲)، ۷۰-۳۹.
- یعقوبی ساردو، رضا، منتظری، شایان، جزینی‌زاده، اکرم. و رحیمی، فردوس. (۱۳۹۵). تأثیر آموزش‌های فنی و حرفه‌ای با تکیه بر اقتصاد کوچک خانگی بر اشتغال زنان و بهبود کیفیت تولیدات داخلی در راستای تحقق شعار اقتصاد مقاومتی (مطالعه موردی: شهرستان کهنوج). *کنفرانس بین‌المللی پژوهش‌های نوین در مدیریت، اقتصاد و حسابداری*.
- Bijedić, T., Maa, F., Schröder, C., & Werner, A. (2014). *Der Einfluss institutioneller Rahmenbedingungen auf die Gründungsneigung von Wissenschaftlern an deutschen Hochschulen*. Institut für Mittelstandsforschung Bonn. Institut für Mittelstandsforschung Bonn.
- Breen, J., & Karanasios, S. (2010). Growth And Expansion Of Women-Owned Home-Based Business. *International Business & Economics Research Journal (IBER)*, 9(13). <https://doi.org/10.19030/iber.v9i13.651>
- Brush, C., Ali, A., Kelley, D., & Greene, P. (2017). The influence of human capital factors and context on women's entrepreneurship: Which matters more?. *Journal of Business Venturing Insights*, 8, 105-113.
- Carter, S. (1993). Female Business Ownership: Current Research and Possibilities for the Future. *Woman in Business*, 12, 25-52.
- Clark, D. N., & Douglas, H. (2010). Micro business: Characteristics of home-based business in New Zealand. *Small Enterprise Research*, 17(2), 112-123.
- De Mel, S., McKenzie, D., & Woodruff, C. (2014). Business training and female enterprise start-up, growth, and dynamics: Experimental evidence from Sri Lanka. *Journal of Development Economics*, 106, 199-210.
- Department for Business, Energy and Industrial Strategy. (2019). *Longitudinal Small Business Survey 2018 – businesses with no employees*. BEIS: London.
- European Union. (2012). *Entrepreneurship 2020 Action Plan*. available at: <https://ec.europa.eu/growth/smes/promoting-entrepreneurship/action-plan/>
- Felstead, A., Jewson, N., & Walters, S. (2005). The shifting locations of work: new statistical evidence on the spaces and places of employment. *Work, employment and society*, 19(2), 415-431.
- Franck, A. K. (2012). Factors motivating women's informal micro-entrepreneurship: Experiences from Penang, Malaysia. *International Journal of Gender and Entrepreneurship*, 4 (1), 65-78
- GEM. (2022). GEM 2021/2022 global report, *Women's Entrepreneurship Report From Crisis to Opportunity*, London, available at: <https://www.gemconsortium.org/report/gem-202122-womens-entrepreneurship-report-from-crisis-to-opportunity>
- Gonzalez, O., & Gray, N. (2023). *Zoning for Opportunity: A Survey of Home-Based-Business Regulations*. The Center for Growth and Opportunity, Utah State University.
- Hsu, D. K., Burmeister-Lamp, K., Simmons, S. A., Foo, M. D., Hong, M. C., & Pipes, J. D. (2019). I know I can, but I don't fit: Perceived fit, self-efficacy, and entrepreneurial intention. *Journal of Business Venturing*, 34(2), 311-326.
- Jain, A., & Courvisanos, J. (2013). Home based business in suburban peripheral regions and government policy: A case study of Casey, Melbourne, Australia. *Australasian Journal of Regional Studies*, 19(2), 295-318.
- Laviolette, E., Radu Lefebvre, M., & Brunel, O. (2012). The impact of story bound entrepreneurial role models on self-efficacy and entrepreneurial intention. *International Journal of Entrepreneurial Behavior & Research*, 18 (6), 720 -742.

- Mason, C. M., Carter, S., & Tagg, S. (2011). Invisible Businesses: The Characteristics of Home-based Businesses in the United Kingdom. *Regional Studies*, 45 (5), 625-639
- Mason, C., & Reuschke, D. (2015). *Home Truths: The True Value of Home-Based Businesses*. A report for Federation of Small Businesses Scotland.
- Mehtap, S., Ozmenekse, L., & Caputo, A. (2019). I'ma stay at home business woman: an insight into informal entrepreneurship in Jordan. *Journal of Entrepreneurship in Emerging Economies*, 11(1), 44-65.
- Muhammad, S., Ximei, K., Saqib, S. E., & Beutell, N. J. (2021). Women's home-based entrepreneurship and family financial position in Pakistan. *Sustainability*, 13(22), 12542.
- Nathan, R. J., Victor, V., Gan, C. L., & Kot, S. (2019). Electronic commerce for home-based businesses in emerging and developed economy. *Eurasian Business Review*, 9(4), 463-483.
- OECD. (2017). *Policy brief on women's entrepreneurship*. Accessed, 26(02), 2020.
- Okoli, C. (2015). A guide to conducting a standalone systematic literature review. *Communications of the Association for Information Systems*, 37, 879-910.
- Permand, P., Brodmann, S., Almeida, R., Grun, R., & Barouni, M. (2016). Entrepreneurship education and entry into self-employment among university graduates. *World Development*, 77, 311-327..
- Pilkova, A., & Holienka, M. (2020). Are Home-Based Businesses New Trends in Working Environment for Youth and Senior Entrepreneurs in Europe? In book: *Mobility Internet of Things 2018*, (403- 419).
- Pollock, A., & Berge, E. (2018). How to do a systematic review. *International Journal of Stroke*, 13(2), 138-156.
- Ratten, V., & Tajeddini, K. (2018). Women's entrepreneurship and internationalization: Patterns and trends. *International Journal of Sociology and Social Policy*, 38(9/10), 780-793.
- Reuschke, D., & Domecka, M. (2018). Policy Brief on Home-Based Businesses. *OECD SME and Entrepreneurship Papers*, 11, OECD Publishing, Paris.
- Snilstveit, B., Oliver, S., & Vojtkova, M. (2012). Narrative approaches to systematic review and synthesis of evidence for international development. *policy and practice*, 4, 409-429.
- The National Women's Business Council. (2020). Annual Report 2020. Available at: <https://cdn.www.nwbc.gov/wp-content/uploads/2022/12/20105617/NWBC-2022-Annual-Report.pdf>
- Vorley, T., & Rodgers, P. (2014). Home is where the business is: Incidents in everyday life and the formation of home-based businesses. *International Small Business Journal*, 32(4), 428-448.
- World Bank. (2018). The World Bank Annual Report 2018. © Washington, DC: World Bank. <http://hdl.handle.net/10986/30326> License: CC BY-NC-ND 3.0 IGO.”
- Wynarczyk, P., & Graham, J. (2013). The impact of connectivity technology on home-based business venturing: the case of women in the North East of England. *Local Economy*, 28 (5), 451-470.